

НАШІ ЮВІЛЕЇ

ДО 90-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ АНТОНА ІВАНОВИЧА МУХИ

Сюта Богдан Омелянович – доктор мистецтвознавства, професор кафедри теорії музики Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського.

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-4986-3451>

КОРИФЕЙ УКРАЇНСЬКОГО МУЗИКОЗНАВСТВА

Від того часу, коли в липні 2008 року відійшов від нас у кращий світ Антон Іванович Муха, не минуло ще й десяти років. У пам'яті тих, хто його знав, ця сумна подія залишилася зовсім свіжою, здавалося, вона сталася щойно, кілька місяців тому. Той літній день, коли не стало Антона Мухи, був погідним і теплим. У Ворзелі, у Будинку творчості Національної спілки композиторів, усе відбувалося, як завжди: ранкова прогулянка, сніданок за розкладом, телефонний дзвінок до дружини з проханням підвезти свіжу пресу... У кімнаті на столику акуратно складено аркуші паперу А-четвертого формату. Кілька аркушів списані дрібненьким, але добре прочитуваним професорським почерком: він завжди мав при собі ручку і клаптик паперу, щоб зафіксувати думку чи новий факт, які мав намір далі використати у своїх дослідженнях. На тумбочці біля ліжка – стопка читаних і нечитаних газет. На високих соснах довкола будиночка весело стрибають, співаючи, пташки. Повіває легкий вітерець. Час від часу пробігають жваві білочки... Антон Іванович, відчуваючи втому, приліг відпочити і задрімав... Із цього сну він уже ніколи до нас не повернувся. Відійшов у інший світ тихо і спокійно, з легкою усмішкою на обличчі. Саме таким побачили його друзі, знайомі і колеги, які приїхали у Ворзель, щоб провести спочилого в останню земну путь...

Та минуло вже достатньо років, щоб нове покоління музикантів майже не знало імені цього визначного музиканта, а ті, хто знає, вживали його переважно у словосполученні «довідник Мухи»¹... Сам «Довідник» справді став справжнім музикознавчим бестселером і одним з найчастіше використовуваних фахових довідкових видань. Але невблаганна світова мережа поступово «всмоктує» в себе інформацію із видань паперового формату. В електронному вигляді відомості з нього поступово знеособлюються, втрачають авторство, а деякі користувачі Інтернету часом свідомо не вказують у своїх писаннях імені справжнього автора: плагіат у нас не надто засуджують...

Прикро, що ім'я Антона Івановича Мухи поступово лишається відомим тільки вузькому колу колег-музикантів. Адже внесок цієї людини в розвиток української музики і музикознавства справді неперехідний. Він видав з десятків книг, написав багато музичних композицій, «озвучив» кілька популярних кінострічок, радіопередач, театральних вистав, анімаційних фільмів, був автором музики до різних тематичних композицій Національного заслуженого академічного ансамблю танцю України імені П. П. Вірського та Національного заслуженого академічного народного хору України імені Г. Г. Верьовки, автором численних п'єс, інструментальних та вокальних творів, аранжувань і оркеструвань творів інших композиторів. Його перу належить, крім

---

¹ Муха А. І. Композитори України та української діаспори : довідник. Київ : Муз. Україна, 2004. 352 с.

відомого «Довідника», не менш популярна книга «Музиканти сміються» (видана і перевидана багато разів не тільки в Україні, а й за кордоном). Як талановитий учений, він створив, працюючи в Інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України, свою школу музикознавства. До останнього подиху обдумував майбутню статтю про свого улюбленого професора з композиції Миколу Вілінського, збирав для цього матеріали і тісно спілкувався з онуком свого учителя, видатним науковцем Юрієм Вілінським, який мешкає в Нью-Йорку (рукопис спогадів А. Мухи про свого незабутнього вчителя зберігаю у своєму архіві). А ті, хто мав нагоду спілкуватися з Антоном Івановичем, досі переповідають авторські жарти і каламбури цієї усміхненої, сонячної і «позитивної» людини.

Антон Іванович був одним із перших музичних редакторів молодой Київської студії телебачення, з 1958 року працював старшим референтом у Спілці композиторів України, а з 1962 – науковим співробітником Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР (нині – Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України). У 1980-ті роки він – спільно з М. М. Гордійчуком і О. Г. Костюком – став одним із «трьох китів» відділу музикознавства ІМФЕ, завдяки яким у 1990-ті роки інститутська «українська радянська» музична україністика швидко й ефективно трансформувалася у провідний центр українського музикознавства. З початком ХХІ ст., на жаль, відійшли у вічність світлої пам'яті професор М. М. Гордійчук та академік О. Г. Костюк, а влітку 2008 року покинув нас і професор А. І. Муха. Та найкращі традиції, закладені ними, продовжують розвивати співробітники відділу музикознавства, багато з яких були не тільки колегами, а й учнями і вихованцями доктора мистецтвознавства професора Антона Івановича Мухи.

У пам'яті друзів і знайомих він залишився життєрадісним, розумним, дотепним, завжди охайно вдягненим чоловіком з бездоганними манерами, якому щойно виповнилося 80. Він постійно перебував у безупинній роботі, у русі, був чимось захоплений, часом – заклопотаний, постійно – з ошатним чорним портфеликом, у якому папери й папери. І книги, яких прочитав безліч. Усі завжди мали до нього масу запитань, невідкладних справ, а він щоразу на ці запитання давав вичерпні відповіді, допомагав залагодити справи.

Прийшовши на роботу, завжди прямував із відділу до читального залу бібліотеки, уважно проглядав нову періодику і книжкові надходження. У кишені піджака постійно носив невелику стопку карток, на які занотовував вичитані факти, бібліографічну інформацію або ж коротко фіксував найважливіші, на його думку, фрагменти з прочитаного. В «доінтернетну» епоху саме А. Муха володів найповнішим зібранням маловідомих (або й невідомих загалу) фактів із вітчизняної музичної історії, надто ж історії ХХ ст. Часом, спілкуючись із ним, співрозмовник з'ясував, що якісь нові чи невідомі факти були давно відомі Антону Івановичу, і він міг точно вказати, про що і звідки довідався і де можна цю інформацію уточнити й поглибити. У своєму крихітному однокімнатному помешканні на проспекті Перемоги в Києві він кожен квадратний сантиметр площі пристосовував для зберігання паперових носіїв з цією неоціненною інформацією. На щастя, вірна дружина Антона Івановича Ія Михайлівна чудово його розуміла і намагалася в усьому йти назустріч, жертвуючи навіть мінімальним комфортом у щоденному побуті. Вона дбайливо збирала його записи, сама фіксувала висловлювання й жарти чоловіка (ці читані й перечитані зошити часто позичали знайомі, щоб переглянути, аж поки хтось забув-таки повернути), коротко записувала

перебіг важливих зустрічей і подій. Усі, хто бував у гостях в Антона Івановича, пригадують велетенський, ще зі студентських літ чемодан, у якому зберігалися рукописи музичних творів А. Мухи і важливі рукописні матеріали з давніх літ.

Антон Іванович був ученим-енциклопедистом. Він просто «всотував» у себе всю корисну інформацію. Читав, особливо ж в останні десятиліття життя, неймовірно багато. Та, властиво, тоді й було що читати: тільки-но «відбуяла» горбачовська «перестройка» і настав золотий час національного відродження, який приніс Україні державну незалежність. Антон Іванович перечитував чи не всі українські часописи, тижневі і більшість щоденних газет, знайомився практично з усіма доступними книжковими новинками (передусім, з різних галузей гуманітаристики, але не тільки: цікавився такими проблемами, як «музика і математика», «музика і філософія», «музика і природничі науки», питаннями політики, соціології, кібернетики...). Він, наприклад, був чи не єдиною людиною в ІМФЕ, яка прочитала УСІ випуски часопису «Критика»: від першого числа до травневого 2008 року...

Багато працював як редактор-упорядник наукових і педагогічних видань. Його чи не останнім улюбленим дітищем став п'ятий том академічної «Історії української музики»¹ (Шостий так ніколи й не був написаний). Книга була вже майже готова до друку, як почалося тотальне безгрошів'я початку дев'яностих, і видати її не було за що. Але невтомний відповідальний редактор усе одно працював над томом безупину: уточняв факти, збирав нові дані, заохочував до цього інших авторів... І тут доля усмінулася авторам: з'явилося мінімум коштів, і процес видання було перезапущено. Антон Іванович неначе помолодів, з головою занурився в роботу, читав, перевіряв, звіряв. Але тут не витримав зір ученого. Необхідне було оперативне втручання. Антон Іванович трохи вагався, але, почувши, що без хірургічного лікування він буде змушений згорнути наукову діяльність, відважився на операцію. Усе пройшло успішно. І тільки-но дозволили лікарі (а мені здається, що й швидше), відповідальний редактор знову взявся до роботи. Пригадую, як усі члени відділу музикознавства гуртом збиралися в кімнаті і в цейтноті перевіряли верстку іменного покажчика, щоб вивільнити Антону Івановичу ще децимну часу для вчитування тексту книги. І вона побачила світ у цілком достойному вигляді, розділи автори переробили відповідно до вимог часу, дбайливо вивірили і стилістично уніфікували. І сьогодні цей том «Історії музики» є однією з найкращих праць про українську музичну культуру середини ХХ століття.

Останнім великим науковим проектом А. Мухи була велика монографія під умовною назвою «Музика (музикознавство) в колі наук», матеріали для якої вчений збирав і над якою працював упродовж кількох десятиліть. Завершити її він не встиг, хоч деякі з розділів цієї велетенської праці йому вдалося оприлюднити в останні роки життя у вигляді окремих завершених статей. Водночас Антон Іванович був постійним співавтором практично всіх енциклопедій з художньої культури. Назву тільки найвідоміші з тих, у роботі над якими він брав участь в останні роки життя: «Шевченківська енциклопедія»², «Енциклопедія сучасної України»³ та «Українська музична енциклопедія»⁴.

---

¹ Історія української музики : у 6 т. Т. 5 : 1941–1958 рр. / відп. ред. А. І. Муха Київ : ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, 2004. 504 с.

² Шевченківська енциклопедія : в 6 т. / НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка ; редкол.: М. Г. Жулинський (гол.) та ін. Київ, 2012–2015.

³ Енциклопедія сучасної України : у 30 т. / Ін-т енциклопедичних досліджень. Київ, 2001–2018.

⁴ Українська музична енциклопедія / Нац. акад. наук України; Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського ; голов. ред. Г. Скрипник. Т. 1–5. Київ, 2001–2018.

Своїми творчими планами він охоче ділився, але тільки з тими людьми, які, як він вважав, можуть зрозуміти їх доцільність, актуальність і наукову цінність. На розгляд редколегій завжди подавав фактично завершені й готові до друку матеріали. І ці публікації вражали широтою наукових зацікавлень Антона Івановича.

Незважаючи на свій незаперечно високий авторитет ученого-музикознавця, А. Муха був надзвичайно скромною людиною. Він ніколи не нав'язував нікому свого спілкування, був дуже коректним у веденні дискусій, завжди поважав позицію опонента, не дозволяв собі некоректних випадів щодо будь-яких персоналій. Мушу визнати, що я також протягом тривалого часу не дозволяв собі спілкуватися зі своїм науковим керівником професором А. І. Мухою поза якоюсь конкретною справою, з приводу чого нині шкодую. «Прорив» стався не раптово і не в наукоподібному дискурсі: усе відбулося завдяки концертам. Антон Іванович, маючи реноме музиканта-традиціоналіста, надзвичайно цікавився сучасною музичною творчістю, розвитком музичної культури, освіти. Він регулярно відвідував концерти під час фестивалів «Музичні прем'єри сезону» та «Київ Музик Фест», особливо уважно слухав концерти нової музики як української, так і зарубіжної. Я почав спілкуватися з ним із приводу почутого. І – о диво! – виявилось, що мій уславлений наставник-традиціоналіст прекрасно орієнтується в сучасній музиці, може точно й коректно охарактеризувати кожен почутий твір, «поставити» його в контекст світових тенденцій, спрогнозувати подальший шлях розвитку певного художнього явища. І тут він виявлявся практично безпомилним!.. Я почав спілкуватися з ним щораз частіше, зазвичай стимулом до розмов були нові твори сучасної музики. Виявилось, що Антон Іванович прекрасно володіє фактажем сучасної зарубіжної музики, знає до тонкощів тенденції її розвитку, постійно перебуває в курсі наукового осмислення цих явищ в українськомовному і російськомовному музикознавстві (комп'ютером він практично не володів, тому до інтернет-ресурсів, з яких можна почерпнути найновішу музичну інформацію іноземними мовами, майже не звертався; іноді я допомагав у цьому напрямі на його прохання, але дуже спорадично: Антон Іванович не любив забирати у когось час своїми справами). Дуже рідко я дозволяв собі дискутувати зі своїм наставником. Це були прекрасні хвилини: він міг «видати» несподівано цікаві факти із класичної філософії чи із французьких постструктуралістів, процитувати А. Міллера чи Дж. Джойса, послатися на О. Лосєва, Ю. Лотмана чи Р. Інґардена. Про досконале знання усього дотепер оприлюдненого корпусу українського музикознавства я навіть не буду говорити: здавалося, він читав усе...

На одному з концертів Антон Іванович познайомився з моєю маленькою донькою, яка йому страшенно сподобалася. Він говорив мені, що мріяв мати таку онуку. Ми бачилися на концертах ще кілька разів, а якось я навіть узяв Надійку із собою, коли йшов провідати Антона Івановича. Подружжя Мух дуже тішилося цим візитом, нас радо прийняли, пригостили чаєм із солодощами, Антон Іванович розповідав доні всілякі цікаві історії... У результаті ми пішли удвох додому з великим пакетом солодких дарунків і, здається, якоюсь книгою для доньки... Антон Іванович і його дружина завжди розпитували мене про дітей, про їх успіхи у навчанні, про їх інтереси... І я часто приносив дітям від «дяді Антона» цукерки чи шоколад.

Антон Іванович був однолітком мого батька, який передчасно пішов із життя. І мати часто говорила мені, що це велике щастя, що я можу мати такого «наукового батька». Вони познайомилися, коли Антон Іванович лікувався у Трускавці, перенісши перед цим важку операцію на нирках. Після цього Антон Іванович постійно довідувався у мене, як справи у моєї мами, а мама, своєю чергою, постійно передавала

вітання для мого вчителя. Власне, у ті трускавецькі дні я випадково довідався про ще одну пристрасть Антона Івановича – шахи. Як з'ясувалося, у цій царині він був таким самим досконалим профі, як і в музикознавстві. Я приїхав тоді з Києва до Дрогобича й наступного дня вибрався провідати Антона Івановича в Трускавці. Знайти його вдалося не зовсім просто: у всіх корпусах санаторію «Берізка», де він лікувався, його ніхто не бачив. Аж потім одна із медсестер зрозуміла про кого йдеться: «А! Це той невеликого зросту усміхнений чоловік із Києва, що постійно грає в шахи? То він і зараз грає з друзями там у дворі, на лавочці». Справді, Антон Іванович сидів на лавочці зі своїм суперником (сусідом по палаті) і пересував шахові фігури, а довкола стояло щільне коло захоплених глядачів, крізь яке я ледве протиснувся...

На жаль, через свою скромність А. Муха не був відзначений численними преміями чи нагородами. Але найціннішу він таки отримав. Одного дня Антон Іванович з'явився в Інституті з блискучим «орденом» (як він його сам любовно називав) на лацкані звичного піджака кавового кольору. «Ось – показав на красивий нагрудний знак – нагорода від земляків. Таки вони мене цінують». Здається, цього почесного нагрудного знака від Сумського земляцтва (рід Мух походив з містечка Білопілля на Сумщині) він так ніколи й не знімав. Він умів щиро радіти таким непомітним для стороннього ока, але дуже вагомим для нього фактам. Пригадую, одного дня Антон Іванович підійшов до мене і, загадково усміхаючись, сказав: «Ви [Антон Іванович завжди ввічливо і з повагою звертався до усіх своїх учнів на Ви – Б. С.] казали, що чули мої композиції по радіо. Там у фондах справді є кілька моїх творів. Але ось хочу Вам подарувати диск моїх, на жаль, невідомих загалу композицій. Виданий завдяки допомозі учня з В'єтнаму, доктора мистецтвознавства Фан Дінь Тана». Цей монографічний компакт-диск композитора Антона Мухи досі зберігається у моїй фонотеці.

Антон Іванович бував частим гостем у Консерваторії, де працювало чимало його друзів, його запрошували головувати на державних іспитах, студенти-баяністи часто виконували його твори. Його радо запрошували взяти участь у наукових конференціях, знаючи, що це однозначно надасть науковому форуму цікавості, до нього часто зверталися з проханням прорецензувати наукові праці (і не тільки музикознавчі, а й із галузей театру, кіномистецтва, фольклору, етнології, теорії культури, літературознавства) та опонувати під час захисту дисертацій – і він ніколи не відмовляв.

Таким позитивно налаштованим, безвідмовним, науково прискіпливим, але відкритим для усього нового, завжди готовим допомогти, доброзичливим співрозмовником і чудовим сім'янином він залишився до останнього свого дня в земному світі. Кажуть, таким людям має добре вестися і в іншому світі. Напевно, це справді так. У кожному разі, ті, хто пам'ятає Антона Івановича, вірять у це.

SIUTA B. O.

Siuta Bohdan Omelianovych – Doctor of Art Criticism, Professor at the Department of Theory of Music at P. Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine

CORYPHEUS OF UKRAINIAN MUSIC KNOWLEDGE